

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI DÖNEMİ ERZURUM HAPİSHANE PROJESİ

THE ERZURUM PRISON PROJECT IN THE OTTOMAN PERIOD IN THE LIGHT OF ARCHIVAL DOCUMENTS

Burak Muhammet GÖKLER*

Özgür GÜLBUDAK**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu'daki stratejik vilayetlerinden biri olan Erzurum'da, 19. yüzyılın ortalarına kadar modern anlamda bir hapisane mimarisi bulunmamaktadır. Bu döneme dek Taşhan gibi mevcut tarihî yapılar geçici hapisane işlevi görmüştür. Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte tutukluların daha sağlıklı koşullarda cezalarını çekmeleri, suç türlerine göre sınıflandırılmaları ve cezaların adalet ilkeleri çerçevesinde uygulanması yönünde reformlar hayata geçirilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, ekonomik ve siyasî imkânları ölçüsünde yeni hapisaneler inşa etmeye başlamış; özellikle merkez vilayetler öncelikli konumda olmuştur. Erzurum'daki hapisanelere ilişkin mevcut çalışmalar 1904, 1914 ve öncesindeki geçici nitelikli yapılarla sınırlı kalmaktadır. Öte yandan bölgenin en kapsamlı hapisanesine yönelik girişimler 1869 yılında ortaya çıkmış olmasına rağmen, bu konuda herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, söz konusu hapisane üzerine gerçekleştirilen ilk kapsamlı incelemeyi sunmaktadır. Araştırmada öncelikle arşiv belgeleri taranmış, elde edilen belgelerin transkripsiyonu yapılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında hapisanenin hangi tarihte, nerede ve hangi ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edileceği ortaya konulmuş; ayrıca yapının planı ve mimarisi ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Çalışmada Erzurum hapisanesi, Anadolu'daki ve Osmanlı dışındaki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak ele alınarak Osmanlı hapisane mimarisi içerisindeki yeri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Erzurum, Hapisane Mimarisi, 19. Yüzyıl, Arşiv Belgeleri

ABSTRACT

Erzurum, one of the most strategically important provinces of the Ottoman Empire in Eastern Anatolia, has historically played a critical role both militarily and administratively. Its geographical position, situated on the routes leading to the Caucasus and Iran, rendered Erzurum a strategic frontier city for the Ottoman administration. Consequently, Erzurum

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5035-6756> ♦ E-mail: burak.gokler@atauni.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8650-0123> ♦ E-mail: ozgur.gulbudak@ege.edu.tr

functioned not only through its military fortifications but also via its administrative institutions and judicial mechanisms, representing the Empire's eastern border. The city's location made it a region that required constant oversight and regulation by the Ottoman authorities. However, until the mid-19th century, Erzurum did not possess a purpose-built modern prison. During this period, criminals and detainees were mostly confined in inns, caravanserais, or various spaces within the fortress. Historical structures such as Taşhan served as temporary detention facilities, yet these buildings fell short of meeting contemporary architectural and functional standards. This situation necessitated the introduction of new solutions, reflecting the broader modernization of the Empire's justice and security policies.

The proclamation of the Tanzimat Edict in 1839 marked the beginning of comprehensive reforms not only in administrative and financial spheres but also in the fields of justice and law. During this period, the penal system was reorganized with the aim of ensuring that prisoners served their sentences under healthier conditions, were classified according to the nature of their crimes, and that punishments were administered in accordance with principles of justice. Inspired by contemporary European prison models, the Ottoman administration introduced measures to support the social rehabilitation of inmates. Accordingly, the Ottoman state began constructing new prisons within the limits of its economic and political capabilities, prioritizing Istanbul and provincial centers. In frontier provinces such as Erzurum, this process was shaped both by the Empire's financial resources and by the strategic significance of the region. Thus, Erzurum provides an important case for understanding the implementation of Tanzimat reforms in the provincial context.

Existing studies on prisons in Erzurum are generally limited to structures built in 1904 and 1914 or to earlier temporary facilities. Archival documents, however, indicate that efforts to establish the province's most comprehensive prison date back to 1869. The planned prison project of that year illustrates both the Ottoman state's approach to reform in the eastern provinces and Erzurum's administrative significance. Despite this, no scholarly research has been conducted on this project until now. Therefore, this study presents the first comprehensive investigation of the Erzurum Prison.

The research primarily involved surveying Ottoman archival documents, which were transcribed and critically analyzed using established scientific methods. Based on the information derived from these sources, the study determined the planned location, construction date, and intended functions of the prison. Additionally, the design and architectural layout were analyzed in detail, with particular attention to spatial organization and usage patterns. The Erzurum Prison was examined not only as a local institution but also in comparison with other examples in Anatolia and contemporary prison models outside the Ottoman realm, thereby situating it within the broader context of Ottoman penal architecture.

In conclusion, this investigation highlights how the Ottoman Empire's post-Tanzimat prison policies were implemented in the provinces. The archival evidence presented here demonstrates that the Erzurum Prison is not merely an architectural structure but also a tangible reflection of the Ottoman modernization process, particularly regarding justice and social order. As such, Erzurum Prison stands as a unique example for understanding the Empire's reform efforts along its eastern frontier from both historical and spatial perspectives.

Keywords: Ottoman Empire, Erzurum, Prison Architecture, 19th Century, Archival Documents

Giriş

Anadolu'nun doğusunda yer alan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu Anadolu'nun en stratejik beylerbeyliklerinden biri olarak öne çıkan Erzurum¹, kendisine bağlı sancaklarla birlikte geniş bir idarî ve askerî alana hükmetmiştir. Coğrafi konumu itibarıyla doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan ana ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması, kenti tarih boyunca yalnızca askerî ve idarî bir merkez değil, aynı zamanda ticaret, sanat ve kültür alanlarında da önemli bir merkez hâline getirmiştir. Bu çok yönlü stratejik önemi, Erzurum'un antik çağlardan itibaren çeşitli medeniyetler tarafından sürekli iskân edilmesine zemin hazırlamış, şehir, tarihsel süreç boyunca hem yerleşim hem de etkileşim alanı olarak sürekliliğini korumuştur.

Erzurum'un merkezîyetçi konumu bölgede askerî ve güvenlik açısından da önemli bir yer taşımaktadır. Bu sebeple şehir, dışarıdan gelecek saldırılara karşı sur, korugan, hendek, tabya, gözetleme kuleleri ve kale mimarisi ile güçlendirilirken içeride de karakol, hapishane, bekçi kulübeleri gibi mimari unsurlarla asayişin sağlandığı görülmektedir. Bu kapsamda hapishaneler dönemin hukuku, ceza sistemi ve anlayışı, mimarisi ve varlığı ile dikkat çekmektedir.

Hapishane genel olarak suç işleyenlerin toplumdan soyutlandırılarak ceza çekmesi amacıyla inşa edilmiş bir yapı olarak belirtilmektedir². Ancak hapishane mimarisinden önce suç işleyenler için sürgün, dayak, kısas, kırbaç, mal-mülk cezası veya zindana atarak kontrol altına almak üzere farklı uygulamalar ortaya konulmuştur. Bununla birlikte Roma'da "Tullianum" denilen yer altı hapishaneleri inşa edilmiştir³. Roma ile başlayan bu süreç Erken İslam devletlerinde de devam ettirilmiştir, Emeviler, Abbasiler, Memlukler'de suç işleyenlere karşı hapis mekanları yapılmıştır⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ceza ve hapis kavramı Tanzimat'tan önce ve sonra olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. 1680-1841 Tanzimat öncesinde suç işleyenler genellikle şer'i ve örfî hukuk sisteminde çözümlenirken⁵ suçlu; idam, teşhir, dayak, ceza, kalebentlik gibi yöntemlerle cezalandırılmıştır⁶ ki örfî hukukun ilk örneği Fatih Kanunnamesi olarak kabul edilmektedir⁷. Söz konusu adli ve cezai hususlar Kal'abend olarak adlandırılan defterler ile de kayıt altına alınmıştır⁸.

Tanzimat Fermanı'nın 1839 tarihinde ilanı ile birlikte Osmanlı'nın hukuk ve hapishane sisteminde Batı eksenli bir değişim yaşanmıştır⁹. Önce Fransa daha sonra

1 Aydın, 1998, 47-82.

2 Arseven, 1975, 686.

3 Demirbaş, 2010, 6.

4 Yılmaz, 2001, 551; Kortantamer, 2005, 94.

5 Şen, 2007, 79-80.

6 Erim, 1984, 80.

7 Akgündüz, 2006, 305-567.

8 Baytimur, 2022, 387.

9 Azrak, 1985, 602-606.

İngiltere'nin adli sistemleri etkin bir şekilde benimsenmiştir¹⁰. Bu dönemde yaşanan toplumsal dönüşüm, güvenlik alanında yeni ihtiyaç ve meseleler ortaya çıkarmıştır. Hızlı şehirleşme, kırsaldan kente göçte yaşanan artış, jeopolitik nedenlerle yaşanan nüfus hareketleri ve iktisadi nedenlerle şehirlerde fakir sınıfların ortaya çıkması gibi unsurlar, özellikle büyük ve merkezi şehirlerde kamu düzeninin korunmasını zorlaştırmıştır¹¹. Tanzimat'tan sonra ortaya konulan kanunlarla birlikte suçlar kategorilere taksim edilmiş¹², ıslah amacıyla daha sağlıklı koşullarda hapisaneler düzenlenmiştir. Böylelikle Anadolu ve dışında Tanzimat sonrası birçok hapisane binası inşa ve ihya edilmiştir¹³. Bu yapılardan birisi de stratejik konumu ile dikkat çeken Erzurum Hapishanesi'dir.

Erzurum'da hapisane sistemine bakıldığında 19. yüzyılın ortasına kadar bölgede bir hapisane yer almamaktadır. Dolayısıyla suçlular genellikle Rüstem Paşa Hanı'nda (Taşhan) gözetim altına alınmıştır. 1869 tarihinde ise bir hapisane binası yapılmaya girişiminde bulunulmuşsa da yapı inşa edilemeyerek geçici çözümler üretilmiştir. Daha sonra Şerif Efendi Erzurum'a müstakil bir hapisane inşa edilmesini sağlamıştır¹⁴. Erzurum merkez hapisanesi olarak bilinen bu yapı çalışmalara konu olmuştur. Ancak araştırmaya konu olan hapisane üzerine bir inceleme tespit edilememiştir. Söz konusu Erzurum Hapishanesi bölgenin en büyük hapisanesi olma özelliğine sahip olduğu gibi arşiv kayıtları ile birlikte değerlendirilmesi hem bölge için hem Tanzimat sonrası Anadolu'daki hapisane sistemini yansıtmaya için önem teşkil etmektedir.

Erzurum Hapishanesi

Erzurum Hapishanesi'ne ait arşiv belgeleri incelendiğinde öncelikle neden böyle bir hapisaneye ihtiyaç duyulduğu, nerede ve ne zaman inşa edilmesi gerektiği üzerine önemli bilgiler tespit edilmiştir. Belgelerde yer alan talepler ve yazışmaların ortak bir kanaate işaret ettiği görülmektedir.

5 Nisan 1869 ve 23 Temmuz 1869 tarihli belgelerde, Erzurum'da ağır suçluların tutulduğu, 500 kuruşa kiralanan evlerin yetersiz kaldığı ve çevrenin güvenliği açısından ciddi sorunlar yarattığı belirtilmektedir. Aynı belgelerde, hafif suçlular için inşa edilmiş olan hapisanenin tamamen yıkıldığı, ayrıca Erzurum'un yalnızca kendi vilayetinden değil, çevre vilayetlerden gönderilen ağır suçlulara da ev sahipliği yaptığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, bölgede yeni ve daha kapsamlı bir hapisanenin inşasının zorunlu hale geldiği ifade edilmektedir¹⁵.

13 Mayıs 1869 tarihli belgede ise ağır suçlular için tahsis edilen ve 500 kuruşa kiralanan Sinan Paşa Evkâfı'na ait Taş Han'ın ihtiyaca cevap vermediği açıkça ortaya

10 Kolay, 2021, 23.

11 Levy, 3-4.

12 Şen, 2007, 18-19.

13 Tekin, 2010, 91

14 Taşkesenlioğlu, 2018, 1011-1021.

15 BOA, İ. ŞD. 16. 681.002; BOA. İ.ŞD. 16. 681.001.

konulmuştur¹⁶. 27 Şubat 1869 tarihli başka bir belgede ise Erzurum'daki mevcut hapishanenin yalnızca vilayet mahkûmları için değil, çevre vilayetlerden getirilen ağır suçlular için de kullanıldığı, ancak şehirde bu amaca uygun bir binanın bulunmadığı belirtilmektedir. Rüstem Paşa'ya ait Taş Han'ın üst katının askerî kıyafet deposu olarak kullanıldığı, alt katının ise 500 kuruşa hapishane olarak tahsis edildiği kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Taş Han'daki mahzenlerin elverişsizliği, çevresindeki nöbetçi ve karakol alanlarının yetersizliği, özellikle kış aylarında ciddi güvenlik ve yönetim sorunlarına yol açtığı ifade edilmektedir. Belgelerde mahkûmların yapının fiziksel yetersizliklerinden yararlanarak kaçmaya teşebbüs ettikleri, odaların rutubetli ve çukur yapısından kaynaklı hastalıkların ve ölümlerin meydana geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca söz konusu binanın denetim ve işlemler açısından polis ve zaptiyeler için zorluk oluşturduğu, bu sebeple yeni bir hapishanenin inşasının acil bir ihtiyaç olduğu dile getirilmektedir¹⁷.

28 Haziran 1869 tarihli belgede de benzer gerekçeler tekrar edilerek, inşa faaliyetinin ertelenemez bir zaruret olduğu özellikle ön plana çıkartılmaktadır¹⁸.

Hapishanenin hem bölgeye hem de yakın yerlere hizmet etmesi açısından önemi açıkça anlaşılmaktadır. Hapishanenin plan şemasının da yer aldığı belgedeki "Erzurum hükûmet dâ'iresinin cihet-i şarkisinde el-hâletü hâzihi"¹⁹ ifadesinden Erzurum Hükûmet binasının doğu tarafına inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Tarihi hükûmet binası bugün Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer almaktadır. Mevcut görünümde hükûmet binasının batısı ile kuzeyi yol ile sınırlandırılmıştır. Yapının doğu cephesi geniş bir boşluğa açılmakta ve bu yönde tarihî nitelikte herhangi bir yapı bulunmamaktadır. Geniş bir alana sahip olan güney cihetinin biraz uzağında ise askerî taş ambarlar ile İbrahim Paşa Camii yer almaktadır. Bu da inşa edilmesi planlan hapishane için uygun bir alan olduğunu göstermektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1:
Erzurum Hükûmet
Konağı ve Civarı
Uydu Görüntüsü
(Google Earth)
(erişim tarihi:
10.09.2025)

16 BOA. İ. ŞD. 16.681.003.

17 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 004.

18 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 006.

19 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 005.

Erzurum Hapishanesi'nin inşa sürecine ilişkin tarihsel veriler, yalnızca yapının ne zaman inşa edildiğiyle sınırlı olmayıp; bu süreçte yürütülen yazışmaların hangi tarihlerde gerçekleştirildiği, kimler tarafından onaylanıp gönderildiği ve hangi mercilerce değerlendirildiği gibi konulara ışık tutmaktadır. Zira bu hususlar, söz konusu yapının tarihi kimliğinin ve idari bağlamının ortaya konulması bakımından temel bir kaynak değeri taşımaktadır. Belgelerin tarih ve mühürleri incelendiğinde aynı yılın farklı ayları ve günlerine ait gönderilen taleplerin iletildiği görülmektedir ki ilk talebin 27 Şubat ve 11 Mart 1869 tarihinde hapishanenin inşasının 415.205 kuruşluk bir maliyetinin olduğu ve inşasının gerekliliğine değinilerek yaz dönemine tamamlanması için gerekli talimatların verildiği kayda geçmiştir. Erzurum Valisi İsmail Hakkı, Müfettiş Es-Seyyid Mehmed Celâleddin, Defterdar Mehmed Emin, Mektûbî Refik Mustafa ve diğer üyeler Hüseyin, Ali Rıza, Haçator ve Yorgi tarafından mühürlenmiştir²⁰.

Hapishanenin yazışması ile ilgili diğer belgede 4, 5, 11 Nisan ve 15 Haziran 1869 tarihleri ile karşılaşılmaktadır. Belgede hapishanenin inşasının aciliyeti ve önemi vurgulandıktan sonra masrafların belediyelere bırakılan vergi gelirlerinden karşılanmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Ancak bu gelirlerin, hapishanenin gerekli tüm masraflarını karşılamaya yetmeyeceği ortaya konulmuştur. Daha sonra Erzurum Hapishanesi'nin dayanıklı ve güvenli bir şekilde inşa edilmesi için derhal çalışmalara başlanması uygun görülmüştür²¹.

1, 13 Mayıs 1869 tarihli belgede ise hapishane masrafının 415.205 kuruş olduğu, bu masrafın arazi ve diğer kaynakların sağlanmasına dönüktür, Şûrâ-yı Devlet de bunu onaylamış ve Maliye Dairesi'ne bildirilmiştir. Ancak uygun kaynağın sağlanmasının neredeyse imkânsız olduğu ifade edilmiştir²².

28 Haziran 1869 tarihli kayıta yeni hapishanenin sağlam ve güvenli olması için inşa işine hemen başlanması ve denetimini aksatmamak üzere Erzurum Vilâyeti'ne bildirilmiş, harcamanın hazineден karşılanması da ilgili denetim makamına iletilmiştir. Her durumda padişahın emir ve kararlarına uygun hareket edileceği belirtilmiştir²³.

23-24 Temmuz 1869 tarihli belgede ise yapının bütçe miktarını aşmamak üzere derhal inşasına başlanması ve gerekli masrafların karşılanması uygun görüldüğü ortaya konularak Şûrâ-yı Devlet, Es-Seyyid Ali Rıza, Mehmed Ârif, ... Bey (müzakerede bulunamadı), Muhammed Sâhib, Mehmed Emin, Yorgi ve İlyas Cevad tarafından mühürlenmiştir²⁴.

Şubat ayında başlayan ve temmuz ayı sonuna kadar devam eden talep ve yazışmalarda, hapishanenin inşa edilme gerekçeleri ortaya konmuş, ancak bütçe meselesi bir süre çözüme kavuşturulamamıştır. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde, yazışmalar

20 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 001.

21 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 002.

22 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 003.

23 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 006.

24 BOA. İ. ŞD. 16. 681. 001.

her ne kadar erken tarihlerde başlamış olsa da hapishane inşasının 28 Haziran 1869 tarihinden sonra başlatıldığı, bu süreçte Erzurum Valisi İsmail Hakkı Paşa'nın görevde bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Erzurum'da 415.205 kuruşa inşa edilmesi düşünülen hapishane birimi de bulunan kompleks yapıya ait çizimlerde üç farklı plan şeması ile karşılaşılmaktadır. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan belgenin üzerinde "Erzurum hükümet dâ'iresinin cihet-i şarkisinde el-hâletü hâzihi ahur ve samanlık ve 'âdî ve hafif hapishâneler ile hatablık ve sâ'ireye mahsûs harâbe meyyâl olan mahal üzerine inşâsı tertîb olunan zabtiye-gâna mahsûs koğuş ve ahur ve zâbitân-ı asâkir zabıt ve ... me'mûlari'çün oda ve polishâne ve şedîd ve hafif hapishâne ve müştemilât-ı sâ'iresini şâmil resmidir" ifadesinden Erzurum Hükümet Dairesi'nin doğu tarafında, şu anda ahır ve samanlık ile basit ve hafif hapishaneler, odunluk ve benzeri işlere ait harabe durumda olan yerin üzerine; zaptiyelere mahsus koğuş ve ahır, asker zabıtları ve diğer memurlar için oda, polis merkezi, ağır ve hafif hapishane ve sair müştemilatı kapsayan planın resmi belgesi olduğu anlaşılmaktadır²⁵. (Fotoğraf 2).

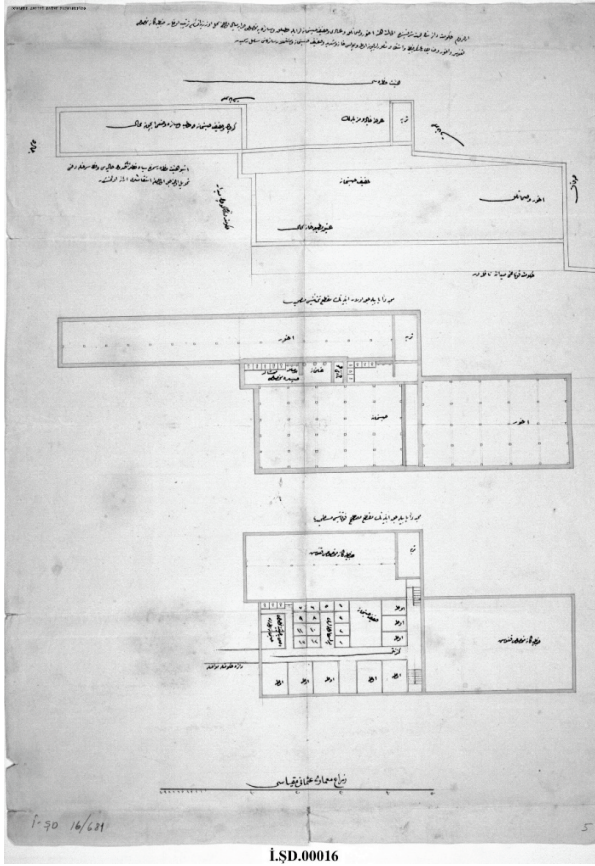
Yapı topluluğu bir güvenlik merkezi kapsamında düzenlenmiştir. Birinci plan üzerinde "Hey'et-i Hâziresi" ifadesi ile birlikte "İşbu hey'eti- hâziresi resminde siyah hatlar ile hâliyesi hatt-ı sürh dâvî tahvil olunacak olan istikâmetleri irâ'e olunmuştur". İşte bu hazır heyetin çiziminde, mevcut durumu siyah çizgilerle; değiştirilip dönüştürülecek yönler ise kırmızı çizgilerle gösterilmiştir şeklinde bir açıklamaya yer verilmiş olsa da kırmızı çizgi ile gösterilen bir alan bulunmamaktadır.

Plan şeması, farklı işlevsel birim ve mekânların bir araya gelmesiyle enine doğrultuda gelişen dikdörtgen bir kütle formu ortaya koymaktadır. Hükümet binasına yönelen küçük bir meydanla ilişkilenen yapı topluluğu, iki cephesiyle sokağa, bir cephesiyle ise caddeye açılmaktadır.

1 numara olarak işaretlenen bölüm "Küçük ve hafif hapishane ile odunluk ve diğer şeylerin yapılması/yerleştirilmesi için ayrılan yer" olarak ayrılmıştır. 2 numaralı alan "boş ve harabe/çöplük hâline gelmiş arazi" şeklinde tanımlanırken 3 numaralı yer türbe, 4 numaralı alanda ise "Hafif Hapishane", "Ahır ve Samanlık" ve "Eski matbaanın bulunduğu yer" biçiminde nitelendirilmiştir. Türbe ile ilgili bir isim ve tanımlama söz konusu değildir, muhtemelen mezarlık alanı olarak ayrılmış olmalıdır.

Belgenin üzerinde yapılan mekânsal tanımlamalar, alanın kullanım biçimleri hakkında detaylar vermektedir. 1 numaralı bölüm, "küçük ve hafif hapishane ile odunluk ve diğer şeylerin yapılması/yerleştirilmesi için ayrılan yer" şeklinde belirtilmiştir. Bu ifade, söz konusu alanın yalnızca bir tutukevi işlevi görmediğini; aynı zamanda yardımcı mekânlar (odunluk vb.) ile desteklenmiş küçük ölçekli bir kompleks niteliği taşıdığını göstermektedir. 2 numaralı bölüm, "boş ve harabe/çöplük hâline gelmiş arazi" olarak kaydedilmiştir. Bu tanımlama, alanın işlevsellikten uzaklaştığını ve muhtemelen gelecekte yeniden tahsis edilebilecek bir rezerv bölge olarak görüldüğünü düşündürmektedir.

25 BOA. İ. ŞD. 16. 681.

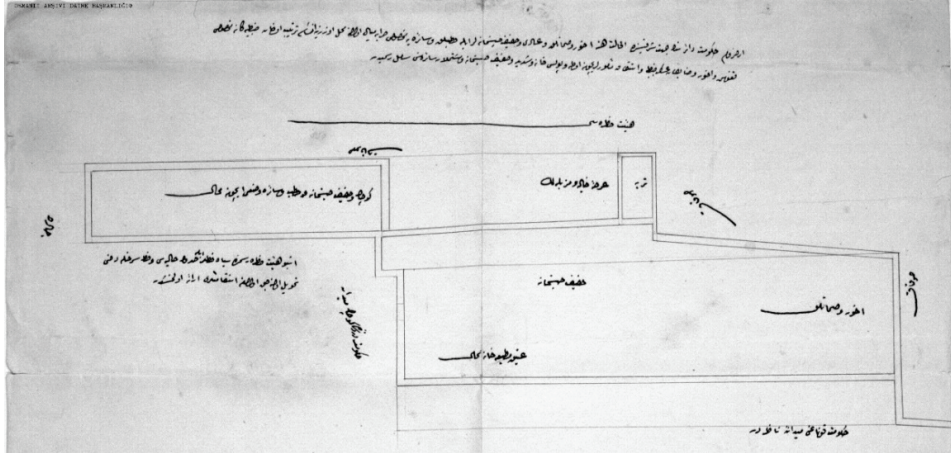
Fotoğraf 2: Erzurum Hapishanesi Plan Şemalarının Genel Görüntüsü (BOA. İŞD. 16/681. 005)

lanan yapının vaziyetini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Merkezde konumlanan ve dışa kapalı bir düzenlemeye sahip olan hapishane, dikdörtgen plan şeması içerisinde tek bir koğuş biçiminde tasarlanmıştır. Koğuşun kuzeyinde ve batısındaki alanlar, koridor ve gezinti alanı olarak değerlendirildiğinde, yapı, koridor/sofa tipli bir şemada ele alınmıştır. Hapishanenin iç mekânda, on ikisi duvarlara bitişik olmak üzere toplam otuz altı adet kare kesitli ahşap sütun aracılığıyla bölümlendiği görülmektedir. Bu plan şeması, yapının ağır hapishane bölümünü işaret etmekte olduğu düşüncesini ortaya çıkartmaktadır ki üst kattaki “hafif” ifadesi bunu destekleyecek mahiyettir.

Hapishanenin batısında, enine dikdörtgen plan şemasıyla düzenlenen ve kuzeyinde türbe (mezarlık) alanı konumlanan bir ahır yer almaktadır. Bu ahırın iç mekânı, taşıyıcı düzeni belirleyen on altı ahşap sütunla biçimlendirilmiştir. Hapishane ile

3 numaralı kısımda, herhangi bir isim veya kimlik bilgisi verilmeden yalnızca “türbe” kaydı yer almakta, ancak ilave açıklama bulunmamaktadır. Bu durum, burasının bağımsız bir türbeden ziyade, mezarlık alanına ait bir unsur olabileceğini düşündürmektedir. 4 numaralı bölümde ise “hafif hapishane”, “ahır ve samanlık” ile “eski matbaanın bulunduğu yer” ifadeleri bir arada zikredilmiştir. Bu çeşitlilik, alanda birden fazla birimin inşa edilmesinin düşünüldüğünü ortaya çıkartmaktadır (Fotoğraf 3, Çizim 1).

İkinci bölüm, plan şeması bakımından birinci bölümün oturum alanıyla benzerlik arz etmekte; ahır, hapishane, gusülhane, türbe, hela ve lavabo işlevli birimlerin bitişik nizamda konumlandırıldığı bir düzenlemeyi işaret etmektedir. Şemanın hemen üzerinde yer alan “Müceddeden yapılacak olan ebniyenin mukatta’ tahtânisi...” ifadesi, alanın yeni inşa edilmesi plan-

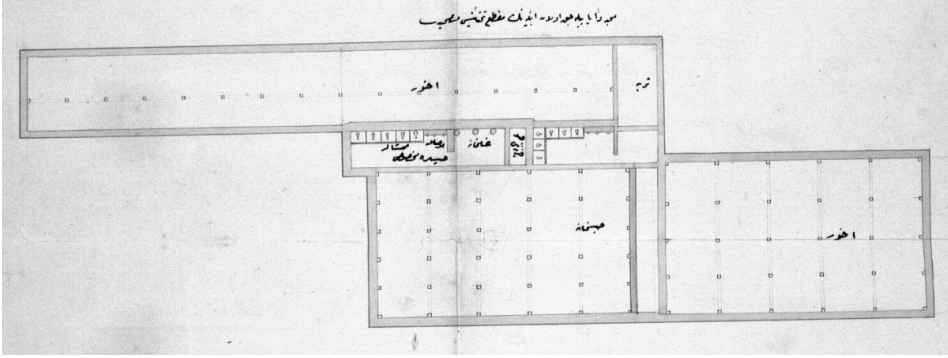
Fotoğraf 3: Hapishanenin İnşa Edileceği Alan Detay

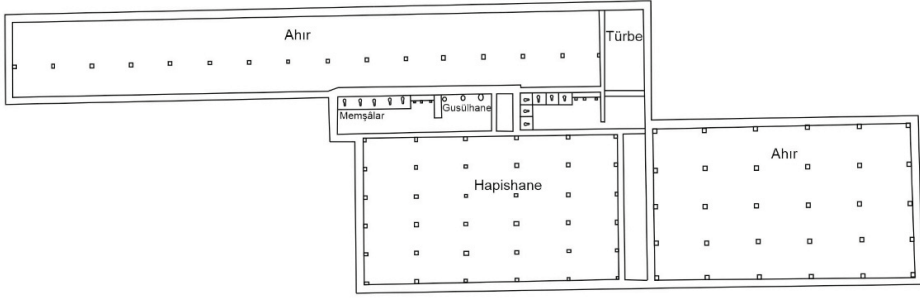
Çizim 1: Hapishanenin İnşa Edileceği Alanın Çizimi ve Transkripsiyonu

bu ahır arasında kalan boşluk ise memşâlar (gezinti bölümü), hela, gusûlhane ve lavabo gibi ıslak hacimlere tahsis edilen birimlerle değerlendirilmiştir. Yapının kuzeyinde, otuz ahşap sütunla iç mekânı bölümlenmiş ikinci bir ahır düzenlemesine yer verilmiştir. Plan içerisinde iki büyük ahır biriminin bulunması, bu alanların yalnızca hayvan barınağı işleviyle değil, aynı zamanda suçluların barındırılması amacıyla da kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Öte yandan, şemada pencere, kapı, merdiven gibi mimari ayrıntıların yer almaması dikkat çekici bir husustur. (Fotoğraf 4, Çizim 2)

Üçüncü kısmın üst bölümünde yer alan “Müceddeden yapılacak olan ebniyenin mukatta‘ fevkânisi” ifadesi, yapının ikinci kısmını oluşturan hapishane ve ahır birimlerinin üzerine inşa edilmesi tasarlanan üst katı, yani ikinci kat plan şemasını işaret etmektedir. Hükümet binasına bitişik olan ve çeşitli işlevsel birimlerden oluşan bu üst katta merkezî alana konumlandırılmış bir dolaşım alanı (gezinti koridorları), farklı mekânları birbirine

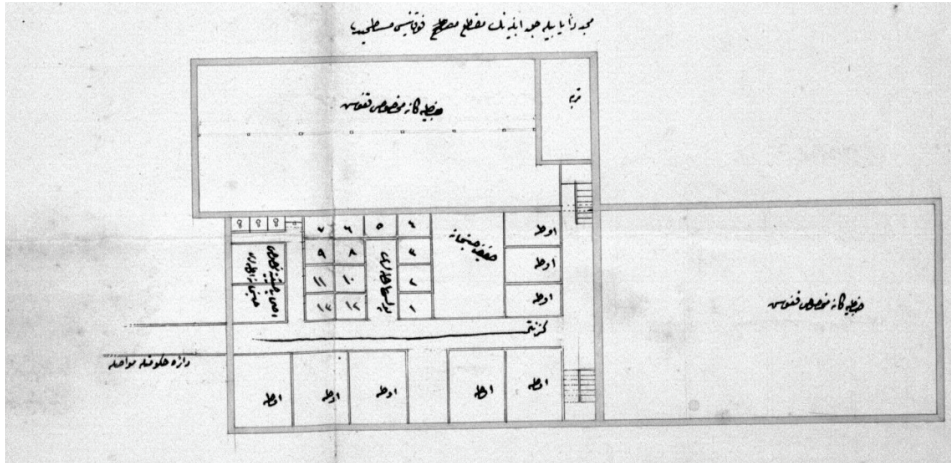
Fotoğraf 4: 1.Kat Hapishane ve Ahırların Plan Şeması

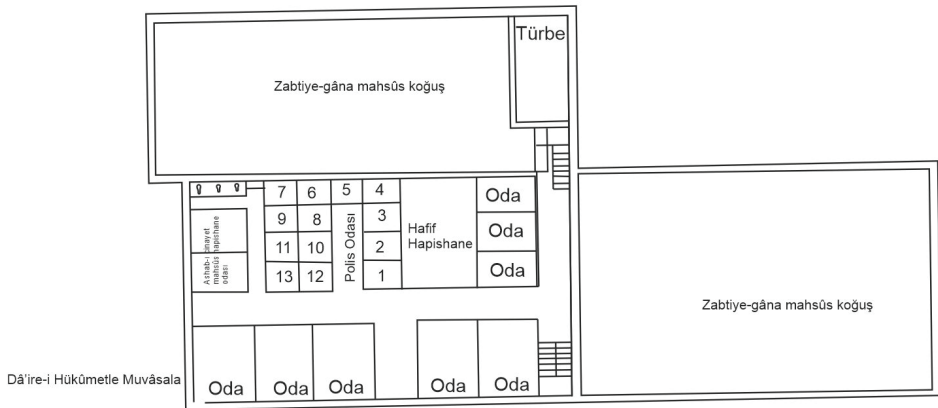
Çizim 2: 1. Kat Hapishane ve Ahırların Plan Şeması Çizimi

bağlamaktadır. Koridorun doğu kanadında odalar sıralanırken, kuzeybatıda dikdörtgen planlı üç hücreden müteşekkil koridor/sofa merkezli “hafif hapishane” birimi yer almaktadır. Hapishanenin güneyinde polisler için ayrılmış özel bir bölüm tasarlanmış; bu birimin daha güneyinde ise “ashâb-ı cinâyet”e mahsus iki ayrı hapishane odası konumlandırılmıştır. Bu bölümün hemen batısında helalara yer verilmiştir. Merkez şemanın batı ve kuzey yönlerinde ise “zabtiye-gâna mahsûs koğuşlar”, yani zabtiye mensupları için ayrılmış mekânlar düzenlenmiştir. Türbe ise planın kuzeybatı köşesinde konumlandırılmıştır. (Fotoğraf 5, Çizim 3)

Hapishane ile ilgili yapılan yazışmalarda ve gönderilen şemalarda, yapıya ait bir keşif defterinin düzenlenmediği görülmektedir. Sadece toplam maliyeti belirtilen hapishane için diğer malzeme detayları ortaya konulmamıştır. Bununla birlikte bölgenin mimarisi ve genel yapısı düşünüldüğünde beden duvarlarının kaba yonu, moloz ve kesme taş malzemeyle, iç mimaride taşıyıcı ve diğer yapı elemanlarında ahşap, üst örtüde ise düz toprak dam ile kapatılması planlandığı düşünülmektedir.

Fotoğraf 5: 2. Kat Hapishane/Polis ve Zaptiye Birimlerinin Yer Aldığı Üst Kat Planı

Çizim 3: 2. Kat Hapishane/Polis ve Zaptiye Birimlerinin Yer Aldığı Üst Kat Planı

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Stratejik konumu dolayısıyla hem bulunduğu bölgeye hem de çevre coğrafyalara önemli etkiler sunan Erzurum'da, 19. yüzyıl ortalarına kadar düzenli bir hapishane biriminin varlığına rastlanmamaktadır. Bu döneme kadar suçlular, şehrin mevcut yapıları olan Taşhan gibi ticari kompleksler veya özel mülkler geçici olarak kiralanarak hapishane işlevi görmek üzere düzenlenmiş; dolayısıyla hapishane ihtiyacı, merkezi ve planlı bir kurum yerine geçici ve pragmatik çözümlerle karşılanmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanını takiben Osmanlı Devleti, hapishane mimarisi ve suçlu haklarına ilişkin düzenlemeleri sistematik bir çerçeveye oturtmuş ve bu doğrultuda, özellikle Erzurum gibi merkezi

konuma sahip ve çevre vilayetlere hizmet veren yerlerde, modern ve düzenli hapishane tesislerinin inşasını hızlandırmıştır. Ancak, hapishane mimarisinin inşasında, Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu ekonomik kısıtlar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle gecikmelerle karşılaşmıştır.

Erzurum'da hapishane mimarisine dair ilk veriler 1869 tarihinde başlanmış ancak bir çözüm bulunamamıştır²⁶ Daha sonra Şerif Efendi Erzurum'da müstakil bir hapishane inşasına başlamıştır. Ayrıca Müşir Sarayı'nın bir bölümünde hapishane yapısının varlığı da ortaya konulmaktadır²⁷.

1904 yılında Kuloğlu ve Yenikapı caddelerine cephe veren bir hapishane inşa edilmesiyle²⁸ başlayan süreç, 1914 yıllarında Erzurum Merkez Hapishanesi'nin yapımına ilişkin girişimlerle devam etmektedir²⁹. Bu bağlamda, tarihsel veriler beş hapishane inşası ve girişimini işaret etmektedir. Araştırmanın odaklandığı ve bölgesel ölçekte en büyük hapishane olma niteliğine sahip olduğu varsayılan yapının temelleri 1869 yılı itibarıyla atılmıştır. Söz konusu belgelerde, farklı ay ve günlerde gerçekleştirilmiş yazışmaların tümü 1869 yılına tarihlenmekte; bu yazışmalarda hapishane inşasının zorunluluğu ve öngörülen maliyeti belirtilmektedir. Ekonomik dalgalanmaların kimi dönemlerde inşaat sürecini geciktirdiği anlaşılmakla birlikte, hapishanenin inşasının her daim gerekli ve öncelikli bir yatırım olarak değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, müstakil bir hapishane yapısının 1869 tarihli kapsamlı proje çerçevesinde tamamlanamadığı ve sonraki yıllarda 1904 ile 1914 dönemlerinde farklı hapishane birimlerinin inşa edildiği belgelerden anlaşılmaktadır; bu durum, söz konusu yapının tarihsel süreç içinde etaplar hâlinde şekillendiğine ve ilk öngörülen kapsamlı projenin gerçekleşmediğini göstermektedir.

1869 yılında inşa edilmesi öngörülen hapishane, farklı işlevsel birimlerden müteşekkil olup, fevkânî bir düzenlemeyi esas almaktadır. Yapının alt katında ağır suçlulara tahsis edilmiş hapishane birimi ile ahır yer alırken, üst kat; hafif suçlular için planlanan hapishane koğuşları, cinayet suçlularına ait odalar, zaptiye ve polis birimleri ile çeşitli odalardan oluşmaktadır. Bu anlayış, 3 Ocak 1846 tarihli notlara göre hafif suça sahip tutuklular ile ağır suçluların ayrı mekânlarda kalması gerektiği³⁰ hususunu sağlaması açısından oldukça önemlidir.

Plan şeması açısından değerlendirildiğinde, alt kattaki ağır hapishane dikdörtgen formda tek bir koğuş sistemi olarak tasarlanmışken kuzey ve batısındaki gezinti koridor alanları ile birlikte değerlendirildiğinde koridor/sofa merkezli hapishane plan şemasını yansıtmaktadır. Aynı biçimde üst kattaki hafif hapishane de koridor/sofa merkezli ve koğuş temelli bir düzenlemeye sahiptir. Yapının en dikkat çekici özelliği, farklı işlevsel birimlerin bütüncül ve sistematik bir biçimde çözümlenmiş olmasıdır. (Fotoğraf 6)

26 Küçükuşurlu, 2016, 60.

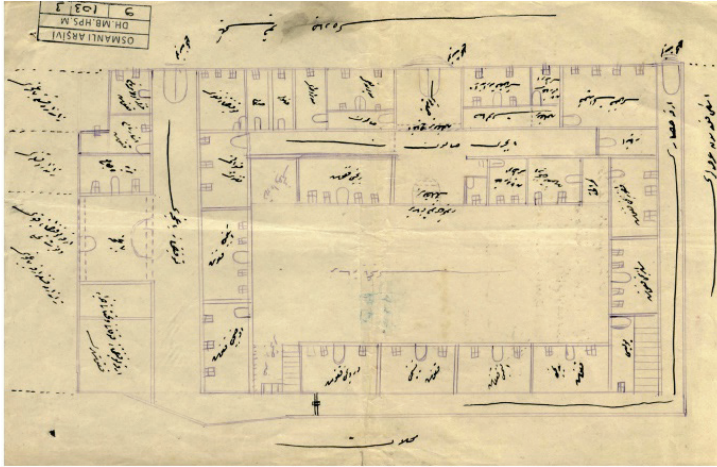
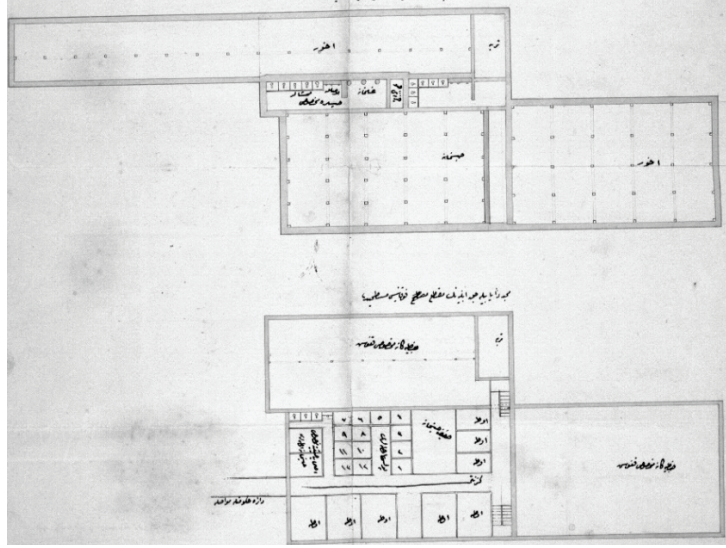
27 Toptaş, 2022, 270.

28 Toptaş, 2022, 271.

29 Kolay, 2021, 204-208.

30 Yıldız, 2012, 83.

Fotoğraf 6:
1869 Tarihli
Erzurum
Hapishanesi Planı
(BOA. İ. ŞD. 16.
681.005)

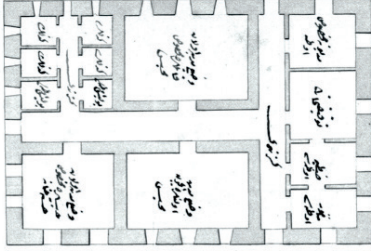

Fotoğraf 7:
1914 Tarihli
Erzurum
Hapishanesi (BOA,
DH. MB. HPS.
9/103)

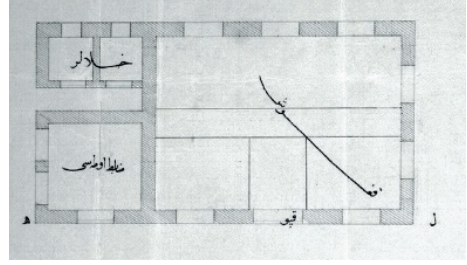
1914 tarihinde yapılan ve plan şeması kayıtlara geçen Erzurum Hapishanesi merkezi avlulu plan şemasında ele alınmıştır³¹. Söz konusu şema 1869 tarihli hapishane planından oldukça farklılık arz ettiği gibi işlevsellik yönünden özgün bir yapılanma sunmuştur. (Fotoğraf 7)

Anadolu coğrafyasında ve dışında inşa edilen hapishane planlarına bakıldığında “İşinsal, H, U, T, Haçvari, Merkezi Avlulu ve Sofa merkezli” plan şemalarının benimsen-

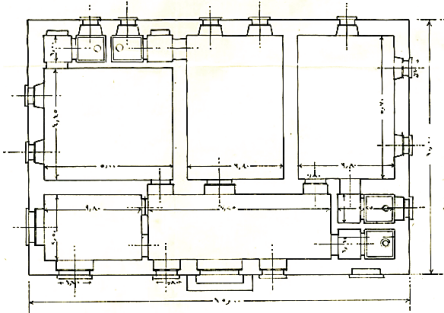
31 Kolay, 2021, 204.

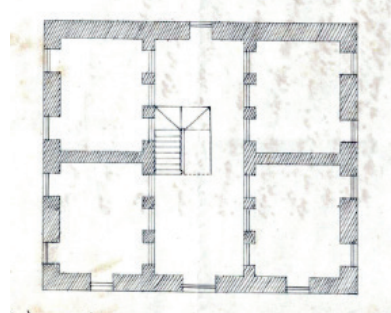
Fotoğraf 8: Filibe Hapishanesi (BOA. İ. MVL. 424/18623)

Fotoğraf 9: Şam Hapishanesi (BOA. İ. DH. 602/41966)

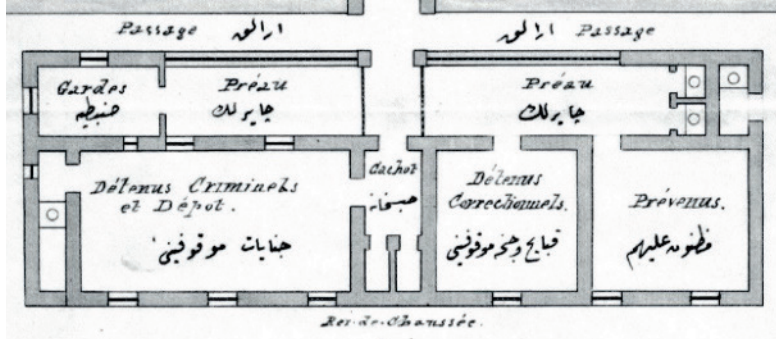

Fotoğraf 10: Bergama Hapishanesi (BOA. DH. MB. HPS.112/6)

Fotoğraf 11: Antakya Hapishanesi (BOA. DH. MKT. 93/4)

Fotoğraf 12:
Sakız Adası
Hapishanesi
(BOA. İ. DH.
836/67296)

diği görülmektedir. 1869 tarihli Erzurum Hapishanesi'nin alt katı dikdörtgen planda tek bir koğuş sisteminde ele alınmış, tekil örneklerden birini oluştursa da koridor bağlantısı sebebiyle koridor/sofalı hapishane plan şeması içinde değerlendirilmektedir. Aynı şekilde üst katta da cinayet ve hafif suçlular için koridor/sofa merkezli koğuş sistemi görülmektedir.

Koridor/Sofa merkezli benzer hapishanelere bakıldığında, örneğin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Filibe, Antakya, Söke, Atina, Atramos, İnegöl, Bergama,

Hopa, Sakız Adası, Mut, Silivri, Osmaniye³², Ayvalık, Gönen, Çanakkale, Gümüşhane, Eğin, Keban, Akçadağ, Keşan, Baalbek ve Hille³³ hapishanelerinin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkündür. (Fotoğraf 8-12)

Sonuç

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum'da inşa edilmesi planlanan hapishane, yalnızca bir ceza infaz kurumu değil, aynı zamanda Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşme sürecinin başkent uzağında bir vilayet ölçeğindeki yansıması olarak değerlendirilebilir. Arşiv belgeleri, hapishanenin inşa edilme gerekçelerinin güvenlik, sağlık ve idari kontrol gibi temel ihtiyaçlara dayandığını açıkça göstermektedir. 1869 tarihli planlarda ağır ve hafif suçluların ayrıştırılması, zaptiye ve polis birimlerinin aynı yapı kompleksi içinde konumlandırılması, dönemin ceza infaz mimarisinde işlevselliğin ve sistematik mekânsal düzenlemenin ön planda tutulduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, mali yetersizlikler ve siyasi istikrarsızlıklar inşaat sürecini geciktirmiş; Erzurum Hapishanesi'nin 1869 yılında yapımına karar verilmiş olsa da bu hapishanenin inşa edilemediği, onun yerine 1904 ve 1914 yıllarında gerçekleştirilen yeni girişimlerle hapishane yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, Osmanlı hapishane mimarisinde ideal proje ile uygulama arasındaki boşluğun en somut göstergelerinden biridir. Dolayısıyla Erzurum Hapishanesi, hem Tanzimat sonrası ceza sistemi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiş, hem de taşra şehirlerinde güvenlik ve adalet mekanizmalarının nasıl kurumsallaştığının anlaşılması bakımından özgün bir örnek olmuştur. Yapının plan tipolojisi, Osmanlı coğrafyasında kullanılan koridor/sofa merkezli hapishane düzeninin karakteristik örneklerinden biri olarak kayda değer bir önem taşımaktadır.

32 Kolay, 2021: 232-283.

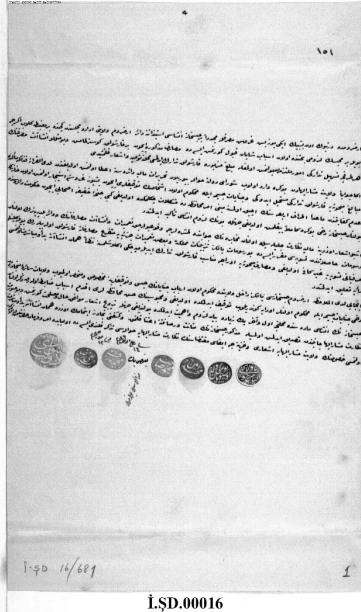
33 Demiryürek, 2019: 50, 81, 83-87, 191, 217-219, 309.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (2006). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri-Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Kanunnâmeleri. (Cilt 1)*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 305-567.
- Arseven, C.A. (1975). *Sanat Ansiklopedisi. (Cilt 2)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Azrak, Ü. (1985). Tanzimat'tan Sonra Resepsiyon. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. (Cilt 3. 602-606)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baytimur, S. O. (2022). Osmanlı Devleti'nde Devlet Adamlarına Uygulanan Bir Yaptırım: Zorunlu İkamet (1789-1838). *Belgi Dergisi (24)*, 385-398.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 002.002.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 001.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 002.001
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 003.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 004.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 005.
- BOA. İ.Ş.D. (İrade Şura-yı Devlet). Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 006.
- Demirbaş, T. (Ed.). (2010). Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi, *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1-30.
- Demiryürek, H. (2019). *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Dündar, A. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Erim, N. (1984). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Araştırmaları (6)*, 79-88.
- Levy, N. (Ed.) (2007). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Kolay, E. (2021). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı Hapishane Mimarisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kortantamer, S. (Ed.). (2005). Memluklerde Hapishaneler. *Hapishane Kitabı*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.

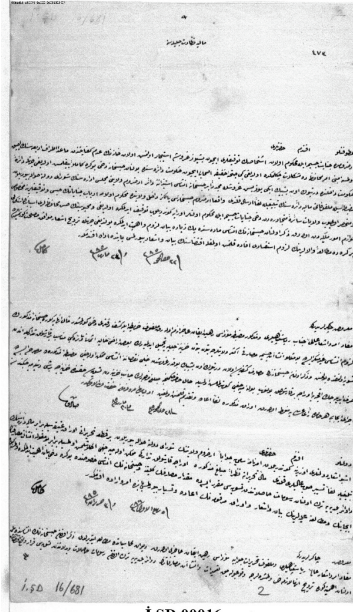
- Küçükuşurlu, M. (2016). *Erzurum'un Yüzleri Belediye Reisi Şerif Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Taşkesenlioğlu, M. Y. (2018). Büyük Savaş Öncesinde Erzurum Vilâyet Hapishânelerinin Durumu. M. Küçükuşurlu & Uğur Akbulut & Naim Ürkmez (Ed.). *Osmanlı Hâkimiyetinin 500. ve Kurtuluşunun 100. Yılında Uluslararası Erzurum Sempozyumu - Bildiriler* (s. 1011-1021). Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupahlaşma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tekin, S. (2010). Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi* (29). 47, 83-102.
- Toptaş, R. (2022). Erzurum'da Osmanlı Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Kamu Binalarının Arşiv Belgeleri Üzerinden Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimlerde Akademik Analiz ve Tartışmalar*. Gaziantep: Özgür Yayınları, 251-281.
- Yıldız, G. (2012). *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, M. (2001). İslam Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkûmların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Dergisi* (12), 12-13. 539-581.

EKLER 1

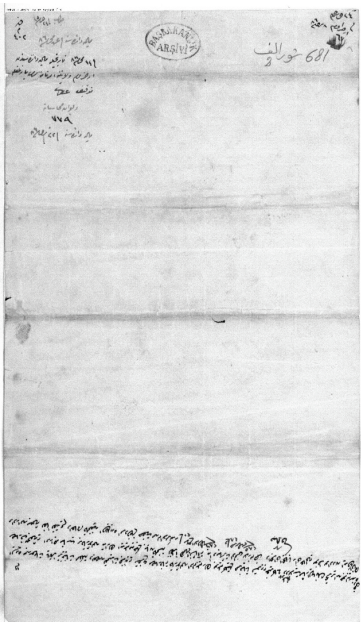
İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.001.

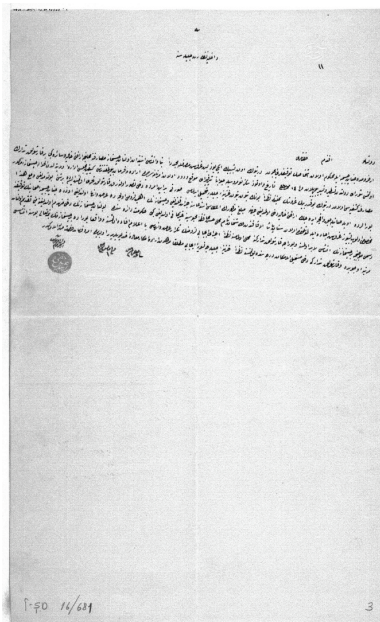
İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.002.001.

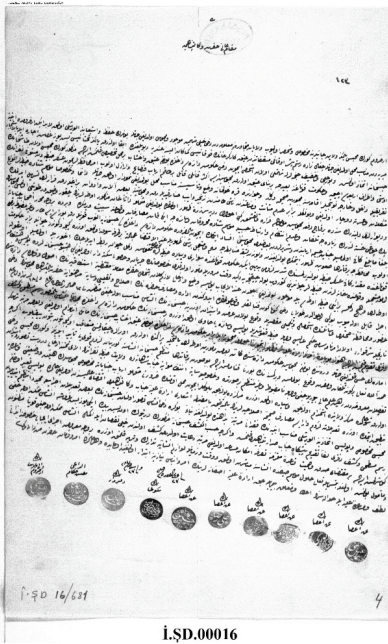
İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.002.002.

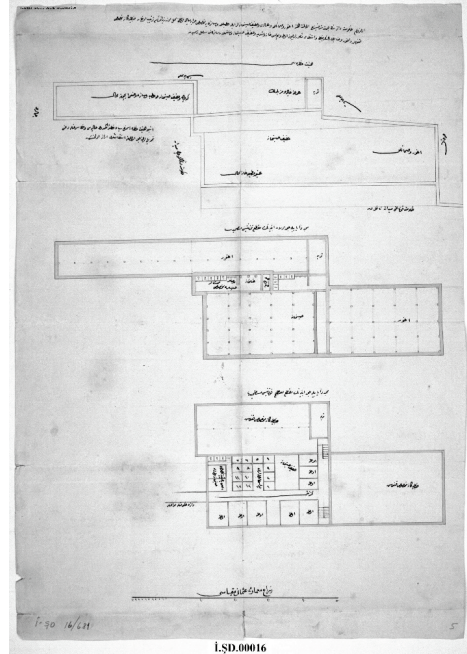
İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.003.

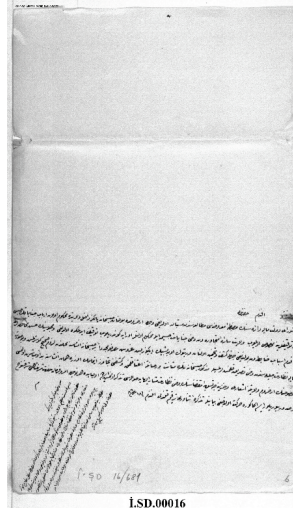
İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 004.

İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 005.

İ.ŞD.00016

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 006.

EKLER 2

BOA. İ.Ş.D. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 001.

Erzurum'da dört yük on beş bin iki yüz beş guruş masrafla müceddeden bir hapishâne inşâsı istizânına dâ'ir Erzurum Vilâyeti İdâre Meclis'inde geçenden bir mazbata gelüb, egerçi böyle bir mahbesin lüzûmı bahsinde olan esbâb şâyân-ı kabûl görünmüş ise mesârif-i mezkûre için bir karşuluk gösterilmemiş ve bu misüllü inşâ'ât masraflarının her tarafça teshîl-i tedârîki umûr-ı mültezimeden bulunmuş olmağla, meblâğ-ı mezbûra karşuluk tedârik edilmesi mahalline tavsiye ve iş'âr kılınmıştı.

Ana cevaben vilâyet-i müşâr-ileyhâdan bu kerre vârid olub, Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan tahrîrât Mâliye Dâ'iresi'ne i'tâ olunmuş olduğundan lede'l-kırâ'e fezleke me'âlinde meblâğ-ı mebhûseye karşuluk tedârîki müstahîl idüğü ve cinâyât-ı cesîme ile mahkûm olan eşhâsın tevkîfleri için beş yüz guruşa isticâr olunmuş olan hânenin 'adem-i kifâyetinden mâ'adâ etrâf-ı erba'asının açık olmasına mebnî emr-i muhafazada müşkülât çekilmekte olduğu gibi cünha-i hafife ashâbı için hükûmet dâ'iresinde bulunan hapishâne dahi bu kerre kâmil yıkılmış olduğu cihetle bunun lüzûm-ı inşâsı te'kid edilmiştir.

İşbu iş'âr üzerine Mâliye Nezâret-i Celîlesi'yle olunan muhâberenin cevâbında taşralarca vukû' bulacak ta'mîrât ve inşâ'ât mesârifâtının devâ'ir-i belediyyeye terk olunan rûsûmât hâsılâtından tesviyesi mukarrer ise de bu rûsûmât yalnız tezyînât-ı memlekete ve ba'zı ta'mîrât-ı cüz'îyyeye müteferri' mesârifâta karşuluk olabilmek böyle külliyyetli sarfiyatı tesviyeye gayr-i kâfi olduğu ve mesârif-i mebhûseye oraca münâsib karşuluk tedârik edilemeyeceği anlaşılmışa nazaran hemân inşâ'âta bed' ve mübâşeret olunması re'ye ta'lik edilmiştir.

İcâbı lede'l-mülâhaza Erzurum Hapishânesi yalnız dâhil-i vilâyetde mahkûm olan erbâb-ı cinâyâtın habs ve tevkîflerine mahsûs ve münhasır olmayub, vilâyât-ı sâ'ire-i mütecâvîzeden dahi cinâyât-ı cesîme ile mahkûm olanlar oraya gönderilüb tevkîf edilmekte olduğu ve mahbûsinin hüsn-i muhafazaları akdem-i esbâb-ı zâbıta olarak zikrolunan hapishânenin inşâsı maddesinde mahallince evvel ve âhir pek ziyâde beyân-ı lüzûm ve ehemmiyet edilmekte bulunduğu cihetle tervîc-i iş'âr muvâfık-ı hâl ve maslahat görünmüş ve bu sûret-i nezâret-i müşâr-ileyhâ cânibinden tasdik edilmiş olmasıyla, mezkûr hapishânenin metânet ve rasânetine i'tinâ kılınmak ve keşfini tecâvüz etmemek üzere hemân inşâ'âtına bed' ve mübâşeret olunması husûsunun vilâyet-i müşâr-ileyhâya iş'ârı ve hazînece ifâ-yı muktezâsının nezâret-i müşâr-ileyhâya havâlesi tezekkür kılındı ise de ol-bâbda emr ü fermân Hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 14 Rebî'ü'l-Âhir sene 286 (23 Temmuz 1869, Cuma) ve

Fî 12 Temmuz sene 285 (24 Temmuz 1869, Cumartesi)

Mühürler, soldan:

Şûrâ-yı Devlet, Es-Seyyid Ali Rıza, Mehmed Ârif, ... Beg (müzâkeresinde bulunamadı), Muhammed Sâhib, Mehmed Emin, Üstüyan Yorgi veledi, İlyas Cevad Bavlâki?

Erzurum'da 41.205 kuruş masrafla yeniden bir hapishane inşası için izin talebine dair Erzurum Vilâyeti İdare Meclisi'nden bir mazbata gelmiş, her ne kadar böyle bir hapishânenin lüzûmuna dair sebepler kabul edilebilir görünmüş ise de söz konusu masraflar için bir karşılık gösterilmemiş ve bu tür inşaat masraflarının her tarafta kolayca temin edilmesi devlet işlerinden bulunmuş olduğundan, belirtilen meblağa karşılık tedarik edilmesi mahalline tavsiye ve bildirilmişti.

Buna cevaben adı geçen vilayetten bu kez yazı gelmiş ve Şûrâ-yı Devlet'e havale olunan yazılar Maliye Dairesi'ne verilmiş olduğundan okunduktan sonra özetinde belirtilen meblağlara karşılık tedarik edilmesinin mümkün olmadığı, ayrıca ağır cezalara mahkûm olan

kişilerin tutulması için 500 kuruşa kiralanmış olan evin yetersizliğinin yanında dört tarafının açık olması nedeniyle muhafazada güçlük çekilmekte olduğu, hafif cünha sahipleri için hükümet dairesinde bulunan hapishanenin de bu kez tamamen yıkılmış olması sebebiyle yeni bir inşanın gerekliliği teyit edilmiştir.

Bu bildirim üzerine Maliye Nezareti ile yapılan yazışmanın cevabında, taşrada yapılacak tamirat ve inşaat masraflarının belediyelere bırakılan vergi gelirlerinden karşılanmasının kararlaştırılmış ise de, bu gelirlerin yalnızca memleketin süslenmesine ve bazı küçük tamirat masraflarına karşılık olabildiği, böyle büyük harcamaları karşılamaya yeterli olmadığı ve söz konusu masraflara orada uygun karşılık tedarik edilemeyeceği anlaşıldığından, inşaaat başlanması görüşe bağlanmıştır.

Gereği düşünüldüğünde, Erzurum Hapishanesi yalnız vilayet içinde mahkûm olan suçluların hapsedilmesine mahsus olmayıp, çevre vilayetlerden de ağır cezalara mahkûm olanların oraya gönderilip tutulmakta olduğu ve mahpusların iyi korunmaları asayişin en başta gelen sebeplerinden sayıldığından, adı geçen hapishanenin inşası konusunda mahallinde öteden beri çokça lüzum ve önem bildirildiği için, bu bildirimin kabulü uygun görülmüş ve Nezaret tarafından da tasdik edilmiş olduğundan, adı geçen hapishanenin sağlamlığına dikkat edilmek ve keşif bedelini aşmamak üzere derhal inşasına başlanması hususunun adı geçen vilayete bildirilmesi ve gerekli masrafların hazineden karşılanmasının Nezaret'e havalesi düşünüldü ise de, bu hususta emir ve ferman yetkili makamındır.

Tarih

14 Rebîü'l-Âhir sene 286 (23 Temmuz 1869, Cuma)

12 Temmuz sene 285 (24 Temmuz 1869, Cumartesi)

Mühürler (soldan sağa):

Şûrâ-yı Devlet, Es-Seyyid Ali Rıza, Mehmed Ârif, ... Beg (müzakerede bulunamadı), Muhammed Sâhib, Mehmed Emin, Üstüyan Yorgi oğlu, İlyas Cevad Bavlâki

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 002. 001.

Bî-hû

473

Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Atûfetlü Efendim Hazretleri

Erzurum'da cinâyet-i cesîme ile mahkûm olan eşhâsın tevkîfleri için beş yüz guruşa isticâr olunmuş olan hânenin 'adem-i kifâyetinden mâ'adâ etrâf-ı erba'asının açık olmasına mebnî emr-i muhafazada müşkülât çekilmekte olduğu gibi cünha-i hafife ashâbı için hükûmet dâ'iresinde bulunan hapishâne dahi bu kerre kâmilten yıkılmış olduğu cihetle dâ'ire-i hükûmet dâhilinde dört yük on beş bin iki yüz beş guruşla müceddeden bir hapishâne inşası istizânına dâ'ir Erzurum Vilâyeti meclis idâresinin Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan mazbatasıyla melfûfatı Mâliye Dâ'iresi'nin tebliğiyle irsâl kılındı. Vâkı'â Erzurum Hapishânesi yalnız dâhil-i vilâyetde mahkûm olan erbâb-ı cinâyâtın habs ve tevkîflerine mahsûs ve münhasır olmayub, vilâyât-ı sâ'ire-i mütecâvizen dahi cinâyât-ı cesîme ile mahkûm olanlar oraya gönderilüb tevkîf edilmekte olduğu ve mebhûsinin hüsn-i muhafazaları esbâbının istikmâli levâzım-ı umûr-ı mülkiyeden olarak zikrolunan hapishânenin inşası maddesinde pek ziyâde beyân-ı lüzûm ve ehemmiyet edilmekte bulunduğu cihetle tervîc-i iş'âr muvâfık-ı maslahat görünmüş ise de bir kerede mütâla'a-i vâlâlarına lüzûm-ı istifâdî ifâde kılınmış olmağla, iktizâsının beyân ve iş'âr buyurulması bâbında irâde efendimindir. Kâmil

Fî 22 Zilhicce sene 285 (5 Nisan 1869, Pazartesi) ve

Fî 23 Mart sene 285 (4 Nisan 1869, Pazar)

Ma'rûz-ı çâkerleridir ki

*Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı 'âlî-i cenâb-ı riyâset-penâhîleri ve mezkûr mazbata mü'eddâsı rehîn-i ikân-ı 'âcizânem olarak melfûf harita ile keşif defteri dahi görülmüşdür. Meâl-i inhâya göre hapishâne-i mezkûrun lüzûm-ı inşâsı gayr-i münker ise de bu misülli inşâ'ât-ı cesîme mesârif-i ekser vilâyetlerce bütün bütün hazine-i celîleye tahmîl edilmeyerek ba'zı arâzî-i hâliye esmânî ve sâ'ire gibi münâsib karşuluk tedârikiyle andan tesviye olunmakda bulunmuş ve zikrolunan hapishânenin mesârif-i keşfiyyesi olan dört yük on beş bin bu kadar gurusdan hayli noksanına inşâsı mümkün olacağı mazbata-i mezkûrede musarrah ise de sarf edilecek akçeye oraca karşuluk bulunub bulunamayacağı gösterilmemiş olmasıyla hâlihâzır hükmünce meblâğ-ı mezbûrun cânib-i hazînedan tesviyesi hakkında hazînece bir şey denilemeyeceğinden icrâ-yı icâbı her hâlde re'y-i 'âlîye menût olarak evrâk-ı mezkûra leffen i'âde ve takdîm kılınmış olmağın, ol bâbda emr ü fermân Hazret-i veliyyü'l-emrindir. **Bende Sâdik***

Fî 28 Zilhicce sene (11 Nisan 1869, Pazar) (12)85 ve fî 30 Mart sene (12)85 (aynı)

Devletlü Efendim Hazretleri

İşbu iş'âr-ı devletleri üzerine gönderilen emirnâme-i sâmiye cevâben Erzurum Vilâyeti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havâle buyurulan bir kıt'a tahrîrâtı evrâk-ı 'atıkasıyla berâber mâliye dâ'iresinin tebliğiyle leffen tesyîr-i savb-ı 'âlîleri kılındı. Me'âl-i tahrîrâta nazaran meblâğ-ı mezkûra oraca karşuluk tedâriki mümkün olamayacağı anlaşılmış olmasıyla berâber bu makule inşâ'ât mesârifinin devâ'ir-i belediyeye terk olunan rûsûmât hâsîlâtından tesviyesi mukarrer ise de mikdâr-ı mesârifin külliyyetine ve hapishânenin inşâsı husûsunda bu kerre dahi beyân-ı ehemmiyet edilmekde olmasına göre icâbının ve mütâla'a-i 'âlîlerinin beyân ve iş'âr ve evrâk-ı merkûmenin i'âde ve tisyâr buyurulması bâbında emr ü irâde efendimindir. Kâmil

Fî 5 Rebiülevvel sene 286 (15 Haziran 1869, Salı) ve

Fî 3 Haziran sene 285 (15 Haziran 1869, Salı)

Ma'rûz-ı çâkerleridir ki

Müfâd-ı emr ü iş'âr-ı 'âlî-i riyâset-penâhîleri ve melfûf tahrîrât cevâbına mü'eddâsı rehîn-i ikân-ı 'âcizî olarak Dîvân-ı Muhâsebât'da mütâla'a etdirildi. Zikrolunan hapishanesinin inşâsında beyân olunan ehemmiyete göre tervîc-i inhâ lâzîmeden ve taşralarca vukû' bulacak ta'mîrât ve inşâ'ât mesârifâtının devâ'ir-i belediyeye terk olunan rûsûmât hâsîlât ve bedelâtından tesviyesi karar ve vâki'-i iktizasından 11

Maliye Nezareti Celilesi'ne

Erzurum'da ağır suçlarla mahkûm olan kişilerin tutulması için 500 kuruşa kiralanmış olan evin yetersizliğinin yanı sıra dört tarafının açık olması nedeniyle muhafazada güçlük çekildiği gibi, hafif suç sahipleri için hükümet dairesinde bulunan hapishane de bu kez tamamen yıkılmış olduğundan, hükümet dairesi içinde 41.205 kuruşla yeniden bir hapishane inşası iznine dair Erzurum Vilâyeti İdare Meclisi'nin Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen mazbatası ile ekleri, Maliye Dairesi'nin bildirimiyle gönderildi. Gerçekten Erzurum Hapishanesi yalnız vilayet içinde mahkûm olanların hapsedilmesine mahsus olmayıp, çevre vilayetlerden de ağır suçlarla mahkûm olanlar oraya gönderilip tutulmakta olduğu ve mahpusların iyi korunmaları devlet işleri için gerekli sebeplerden olduğundan, adı geçen hapishânenin inşası maddesinde çokça lüzum ve önem bildirildiğinden bu bildirimin uygun

olduğu görülmüş ise de, yüksek görüşlerinize arz edilmesi gerektiği için gereğinin bildirilmesi efendimindir.

Kâmil

22 Zilhicce 1285 (5 Nisan 1869, Pazartesi) ve 23 Mart 1285 (4 Nisan 1869, Pazar)

Arz olunur ki, yüksek riyasetinizin emr ü işarı ve adı geçen mazbatanın içeriği acizane kanaatime göre, ekli harita ile keşif defteri de görülmüştür. Bildirilen anlamına göre söz konusu hapishanenin inşasının gerekli olduğu inkâr edilemez ise de, bu tür büyük inşaat masrafları çoğu vilayetlerce tamamen hazineye yüklenmeyip, bazı boş arazi gelirleri ve benzeri uygun karşılıklarla oradan karşılanmakta bulunmuştur. Söz konusu hapishanenin keşif masrafı olan 41.205 kuruştan daha düşük bir bedelle inşasının mümkün olacağı mazbatada yazılı ise de, sarf edilecek paraya orada karşılık bulunup bulunamayacağı belirtilmemiş olduğundan, mevcut hükme göre bu meblağın hazineden karşılanması hakkında Maliyece bir şey söylenemeyeceğinden, gereğinin yapılması her hâlde yüksek görüşe bağlı olarak, ilgili evrak iade ve sunulmuştur.

Bende Sâdık

28 Zilhicce 1285 (11 Nisan 1869, Pazar) ve 30 Mart 1285

Devletlü Efendim Hazretleri,

Bu bildirimizin üzerine gönderilen emirnamenin cevabında Erzurum Vilâyeti'nin Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen bir yazısı, eski evrakı ile beraber Maliye Dairesi'nin bildirimiyile ek olarak gönderildi. Yazıya göre, söz konusu meblağa orada karşılık bulunmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bu tür inşaat masraflarının belediyelere bırakılan vergi gelirlerinden karşılanması kararlaştırılmış ise de, masrafın büyüklüğü ve hapishanenin inşası hususunda yine önem bildirildiğinden, gereğinin ve yüksek görüşünüzün bildirilmesi ve ilgili evrakın iade edilmesi hususunda emir ve irade efendimindir.

Kâmil

5 Rebülevvel 1286 (15 Haziran 1869, Salı) ve 3 Haziran 1285 (15 Haziran 1869, Salı)

Arz olunur ki, yüksek riyasetinizin emr ü işarı ve ekli yazının cevabına dair kanaatime göre, Divan-ı Muhasebat'ta incelenmiştir. Söz konusu hapishanenin inşasında belirtilen öneme binaen bu bildirimin uygun görülmesi gereklidir. Taşrada yapılacak tamirat ve inşaat masraflarının belediyelere bırakılan vergi gelirleri ve bedellerinden karşılanması kararı ve gereği ...

BOA. İ.Ş.D. Dosya No. 16, Gömlek No. 681. 002. 002.

11

*İse de bu rüsûmât yalnız tezyînât-ı memlekete ve ba'zı ta'mirât-ı cüz'ıyyeye müteferri' mesârifâta karşuluk olabilerik böyle külliyyetli sarfiyyâtı tesviyeye gayr-i kâfi olmasına ve vilâyet-i müşâr-ileyhânın tahrîrât-ı cevâbesinde dahi mesârif-i mebhûseye oraca münâsib bir karşuluk tedârik edilmeyeceği beyân kılınmasına nazaran, hemân inşâ'âta bed' ve mübâşeret olunması lâzımeden ve icrâ-yı icâbı re'y-i 'âlîye menût mevâddan idüğü ifâde ve evrâk-ı mebhûse leffen takdîm ve i'ade kılınmağın ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men-lehü'l-emrindir. **Bende Sâdık***

Fî 20 Rebülevvel sene 386 (30 Haziran 1869, Çarşamba) ve

Fî 18 Haziran sene 385

Sayfanın altında:

Sağda: fi 24 Ca sene 85 8 Ra sene 86, Erzurum, 67
Solda: cevâb; 24 Ca sene 85, Mâliye Dâ'iresi'ne fi gurre-i Muharrem sene 86
Fi 14 Muharrem sene 86 târihli Mâliye Dâ'iresi'nden Erzurum Vilâyeti'ne emirnâme-i sâmi yazılmağla
tevkîf ...
Dîvân Muhâsebât'a
779
Mâliye Dâ'iresi'ne fi 22 Ra sene 86

Bu rûsumat (vergi gelirleri) yalnız memleketin süslenmesine ve bazı küçük tamir masraflarına karşılık olabildiğinden, böyle büyük harcamaları karşılamaya yeterli değildir. Ayrıca adı geçen vilayetin cevap yazısında da söz konusu masraflara uygun bir karşılık oradan sağlanamayacağı belirtilmiş olduğundan, derhal inşaata başlanması gerekli olup, icaplarının yerine getirilmesi yüksek görüşe bağlı hususlardandır. Bu nedenle ilgili evrak ekli olarak sunulup iade edilmiştir. Bu hususta emir ve ferman yetkili makamındır.

Bende Sâdık

20 Rebûilevvel 1286 (30 Haziran 1869, Çarşamba)

18 Haziran 1285

Sayfa altı notlar:

- Sağda: 24 Cemaziye'lâhir 1285, 8 Rebûilevvel 1286, Erzurum, 67
- Solda: cevap; 24 Cemaziye'lâhir 1285, Maliye Dairesi'ne 1 Muharrem 1286
- 14 Muharrem 1286 tarihli Maliye Dairesi'nden Erzurum Vilayeti'ne emirname yazıldığı
- Tevkif ...
- Divan-ı Muhasebat'a
- 779
- Maliye Dairesi'ne 22 Rebûilevvel 1286

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.003.

Bî-hû

11

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletlü Efendim Hazretleri

Erzurum'da cinâyet-i cesîme ile mahkûm olan eşhâsın tevkîfleri için dört yük on beş bin iki yüz beş gurus masrafla müceddeden binâ ve inşâsı istîzân olunan hapishâne mesârifine mahallince arâzî-i hâlîye ve sâ'ire gibi bir karşuluk tedârik olunması Şûrâ-yı Devlet'den tastîr ve tesyîr buyrulana ve fi 14 Muharrem sene (12)86 [26 Nisan 1869, Pazartesi] târihlî ve otuz sekiz numerosuyla cevâben şeref-pîrây-ı mevki' vürûd olan emirnâme-i sâmiye irâde ve fermân buyurulmakdan nâşi keyfiyet-i meclis idâre-i vilâyete lede'l-havâle hapishâne-i mezkûr mesârif-i keşfiyyesi olan dört yük bu kadar bin gurusun külliyyetine nazaran bunun bütün bütün Hazine-i Celîle'ye tahmîl edilmesi sûreti bidâyet-i emirde dahi tasavvur olunarak karşuluk taharrî olunmuş ise de bir şey bulunmadığı ve ma'-hazâ buralarda öyle satılacak ve akçe edecek arâzî-i hâlîye dahi olmadığı cihetle meblâğ-ı mezbûrun i'tâsı istid'âsına cür'et kılındığı ve hapishânenin ehemmiyet-i lüzûmu evvelce de 'arz ve inhâ olduğu üzere cinâyet-i cesîme ashâbının tevkîfine mahsûs olub, beş yüz gurus icâre ile tutulmakta olan Sinan Paşa Evkâfî'ndan Taş Han nâm mahal hüsn-i muhâfaza-i mahbûsine gayr-i kâfi olduğu gibi hükûmet dâ'iresinde bulunan hapishânenin

dahi münhedim olduğuna mebnî takdîm olunan resmi mücebince bir hapishânenin inşâsı lâ-büd olmasına ve buraca karşuluk tedârikine mahal olmamasına nazaran icrâ-yı icâbî lüzûmunun tekrâr ‘arz ve inhâsî bâ-i’lâm ifâde olunmasına ve vâkı’â burada bir hapishânenin bihamd?-i te’âlâ bu sene inşâsı mertebe-i vücûbda ve karşuluk tedâriki dahi müstahilü’l-îmkân derecesinde bulunmasına nazaran Hazîne-i Celile’ce tesviyye-i icâbî mutlakâ merhûn irâde-i mekârim-‘âde-i hidîvileridir. Ol bâbda emr ü fermân Hazret-i men-lehü’l-emrindir. fi gur-re-i Safer sene 286 (13 Mayıs 1869, Perşembe) ve fi 1 Mayıs sene 285 (aynı)

Bende: Vâfi-i Vilâyet-i Erzurum, mühür: İsmâil Hakkı

Dâhiliye Nezareti Celilesi’ne

Devletlü Efendim Hazretleri,

Erzurum’da ağır suçlarla mahkûm olan kişilerin tutulması için 41.205 kuruş masrafla yeniden yapılması izni istenen hapishanenin giderlerine, mahallinde boş arazi ve benzeri bir karşılık tedarik edilmesi Şûrâ-yı Devlet’ten yazılarak gönderilen ve 14 Muharrem 1286 (26 Nisan 1869, Pazartesi) tarihli ve 38 numaralı olarak cevaben gelen emirname-i samîde irade ve ferman buyurulmuş olduğundan, mesele vilayet idare meclisine havale edilmiştir. Ancak adı geçen hapishanenin keşif masrafı olan 41 bin kuruşun büyüklüğüne nazaran bunun tamamen Hazine-i Celile’ye yüklenmesi ilk başta da tasavvur edilerek karşılık araştırılmış, fakat hiçbir şey bulunamamış ve ayrıca buralarda satılacak ve para edecek boş arazi de olmadığı için söz konusu meblağın verilmesi talep edilmiştir.

Hapishanenin gerekliliği önceden de arz ve bildirildiği üzere ağır suçluların tutulmasına mahsus olup, 500 kuruş kira ile kiralanmış olan Sinan Paşa Evkafı’ndan Taş Han adlı yer mahpusların iyi korunması için yeterli olmadığı gibi, hükümet dairesinde bulunan hapishane de yıkılmış olduğundan, sunulan resmî yazıya göre yeni bir hapishanenin inşası zorunludur. Burada karşılık tedarikine imkân olmamasına binaen gereğinin yapılması lüzumunun tekrar arz ve bildirildiği ve gerçekten de burada bir hapishanenin bu yıl inşasının kesin bir zorunluluk olduğu, karşılık tedarikinin ise imkânsız derecesinde bulunduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle söz konusu masrafın Hazine-i Celile tarafından karşılanması, tamamen devletin yüksek iradesine bağlıdır.

Ol babda emir ve ferman yetkili makamındır.

1 Safer 1286 (13 Mayıs 1869, Perşembe) ve 1 Mayıs 1285

Bende: Erzurum Vilayeti Valisi, mühür: İsmail Hakkı

BOA. İ.ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.004.001

Bî-hû

Makâm-ı Âlî-i Hazret-i Vekâlet-penâhiye

123

Erzurum kürek mahbresi yalnız vilâyet câniblerine mahsûs ve münhasır olmayub, vilâyât-ı mütecâvire ve ma’lûmeden dahi hayli --- mevcûd ve mahbûs olduğu cihetle hıfz u isti’âbına elverişli olmak lâ-büd iken Erzurum’da ebniyye-i medîdiyyeden münâsib mahal olmadığı cihetle Cığalazâde Rüstem Paşa Evkâfı musakkafâtından ‘atîk kârgir hânenin fevkânisi kemakân elbise-i askeriyye debboyluğunda ibkâ olunarak yalnız tahtânisi beş yüz gurus icâre ile bi’l-istîcâr hapishâne ittihâz olunmuş ve borçlu ve hafif cünhalarla töhmetli olan eşhâs içün dahi hükûmet dâ’iresi dâhilinde bulunan ‘atîk ve ahşâb bir mahal tahsîk kılınmış ise de mezkûr kürek mahbresi olan Taş Han’da tefrikiyle dâhil ve hârice nöbetçiler ikâmesine mecbûriyyet-i samîme derkâr ve civârında karagolhâne vaz’ ve te’sîsine münâsib mahal bulunmadığı nümûdâr olmak cihetiyle dâimâ ve husûsan mevsim-i şitâda zabtiyeler envâ’ müşkülât ve ‘usrete dūçâr olduğu ve bununla berâber ‘adem-i metânet ve menâ’atdan nâsî

damdan zincir ve ip sarkıtılarak ve mahbûsîne ba'zı âlât ve edevât bırakılarak firârları teshîl edilmek ve divarları delinerek senede birkaç def'a mahbûsîn-i mevcûde firara kalkışmak gibi ahvâl-i --- ser zerre-i zuhur olmakda bulunduğ u misûllü zâten hân-ı mezkûr odalarının çukur ve zik ve rutubetli olması mahbûsînün pek çoğ u hastalanarak ziyadece telefât ve 'adem-i intizâm ve irtibât hasebiyle mevsim-i şitâda mahrûkât ve sâ'irece iki kat mesârifât vukû'una sebebiyet vermekde ve bir de ber-vech-i muharrer ashâb-ı cinâyâta belîğ an-mâ-bâliğ kâfi omamasıyla cinâyat-i cesîme erbâbından ve şedidlerinden ba'zıları mahbûsîni ifsâd etmemek için bi'z-zarûre hükûmet dâ'iresi dâhilindeki hapishaneye alınıp konularak, burası ise dar ve gayr-i mazbût bir mahal olub, muhafazaca bir kat daha su'ûbet zuhur etmekde bulunduğ undan ve bundan başka zabıtaca mühim ve müsta'cel bir şet zuhuruyla 'inde'l-iktizâ 'acâleten bir tarafa sevk olunmak üzere gece ve gündüz hayvanıyla beraber hükûmet konağında mikdâr-ı kâfi asâkir-i zabtiyye bulundurulmasının şiddet-i lüzûmu bedîhi iken hükûmet konağında süvârî ve piyâde zabtiyelere mahsûs koğuş değı l hayvan rabt edilecek ahur bile olmamasıyla o makule umûr-ı müsta'cele vukû'unda hânelerinden zabtiyeler hayvanlarını görütüb yola çıkıncaya değı n vakt-i mürûruyla me'mûr oldukları husûsâtın cereyân ve husûlû sekte-dâr olduğı gibi işbu hapishanelerde polis ve istintâk odaları ve hiç değı lse bir ki zabtiye odası bile mevcûd bulunmadığı acilden 'inde'l-icâb polis vaz' ve idhâli lâzım gelen eşhâs hakkında mu'âmele-i muktezîyye-i istintâkiyyenin usûl ve kâ'idesi dâ'iresinde icrâ kâbil olamayub bu gibi ahvâlden dolayı dahi gûnâgûn fenâlıklar vukû' bulmakda idüğ unden idâre ve mesârif-i hâzırânın ıslâh ve taklîli ve sâye-i merhamet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde mahbûsînün dahi huzûr ve muhâfaza-i sıhhatleri ve sâ'ilinin istihşâl ve tekmlî maksadıyla vukû' bulan 'arz u istizân üzerine hapishanenin inşâsı münâsib olacağını mütezammın fî 12 Çehârşenbih sene (12)83 ve 18 Teşrîn-i Evvel sene (12)86 târihiyle şeref-vârid olan emirname-i sâmi hük m-i 'âlisi veçhiyle zabtiye koğuşlarıyla polis ve sâ'ireyi hâvî olmak üzere bir hapishanenin hükûmet dâ'iresi dâhilinde müceddeden inşâsı bi't-tasavvur resm-i musattahî ve keşif defteri takdîm kılınmış ise de henüz bu bâbda emr ü irâde-i 'aliyye-i şeref-zuhûr etmeyüb, ahvâl-i mabhûse ile beraber hükûmet dâ'iresi dâhilinde bulunan 'atık ahşâb bir hapishanenin mâ'il-i inhidâm olduğı ve ba'zı mertebe tehlike emâreleri his kılındığı cihetle derûnunda bulunan mahbûsîn hükûmet dâ'iresinde kâ'in ba'zı me'mûrîn odaları bi't-tahlîye perâkende olarak oralara çıkarılmasını müte'âkib o gice bütün bütün yıkılıb, eğerçi hamdüillahi te'âlâ bir güne telefât ve müfret vukû' bulmamış ve bir kimsenin burnu kanamamış ise de bu sûret bir kat daha muntazam hapishane inşasına görünen lüzûm kaviyi te'yîd eylediğıne ve kürek mahbesi dahi tafsîlât-ı ma'rûzadan rehîn 'ilm-i 'âlî buyurulacağı vechle nâ-mazbût ve gayr-i muntazam bir sûretde ve hususıyla sâye-i intikâm-âye-i cenâb-ı şâhânde vilâyet zabtiye neferâtının alay tahtına idhâli derdest-i tasavvur ve istizân olarak şu hâlde merkez vilâyetde istihdâm olunacak ve seyyâre olmak üzere merkezde bulunacak bölükler için mahal-i ... zarureti misillü erbâb-ı cinâyâta mahsûs mahbûsların hey'et ve vaz'ıyyetini kâ'ideye tatbik etmek üzere ta'dilâta lüzûm var ise mesârif-i samîme-i ıslâhiyyelerinin bi't-tedkîk bâ-mazbata iş'ârı irâde-i 'aliyye-i cenâb-ı vekâlet-penâhileri iktizâ-yı âlisinden olduğı hâlde polis ta'bîr olunan mahbesi mahsûs ve polis ittihâzına elverişli münâsib ebniyenin fıkdanı mertebe-i bedâhetde bulunduğ una binâen bu kerre dahi inşâsı tasavvur olunan hapishanenin ba'zı ta'dilât icrasıyla müceddeden tanzim etdirilen resm-i musattahî ve keşif defteri leffen takdîm-i pîşgâh-ı cenâb-ı sadâret-penâhileri kılınmış. Ve eğerçi hasbe'l-keşf hapishane-i mezkûrun dört yük on beş bin iki yüz beş guruşa inşâsı mümkün olacağı gösterilmiş ise de ber-muktezâ-yı sıdk u hamîyyet kâ'id-e-i mültezime-i tasarrufa imkân müsâ'id olduğı mertebe ri'âyet olunarak keşf olunan hayli noksan ile ikmâl-i inşâsı mümkün olacağı kaviyyen menût ve me'mûl bulunmuş olmağ la bitmesiyle te'âlî hulûl-i mevsim-i sayfada inşasına mübâşeret olmak ve vakt ü zamânıyla levâzım-ı inşâ'ıyye

tedârik ve --- kılınmak üzere ber-vech-i ma'rûz icrâ-yı îcâbı husûsuna ibdâ'ı lûtf u müsâ'ade-i 'aliyye ile havalesinin i'tâ ve müte'allik buyurulacak irâde-i 'aliyye-i âsafânelerinin emr ü inbâsı niyâzına ibtidâr olunmağın ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fi 27 Zilkade sene 285 ve fi 11 Mart 1869

Soldan:

Bende vâlî-i vilâyet-i Erzurum: İsmail Hakkı

Ed-dâ'i müfettiş-i hükkâm: Es-Seyyid Mehmed Celâleddin

Bende defterdâr: Mehmed Emin

Bende Mektûbî: Refik Mustafa

Bende an-a'zâ: Hüseyin

Bende an-a'zâ: Ali Rıza

Bende an-a'zâ: ---

Bende an-a'zâ: Haçator

Bende an-a'zâ: Yorgi

Bende an-a'zâ: İsmail Hakkı

Makâm-ı Âlî-i Hazret-i Vekâlet-penâhiye

Erzurum kürek mahbesi yalnız vilayetlere mahsus ve münhasır olmayıp, komşu ve bilinen vilayetlerden de hayli mahpus bulunduğundan, koruma ve barındırmaya elverişli olması zorunluysen, Erzurum'da uygun bir büyük bina olmadığından, Cığalazâde Rüstem Paşa Evkafı taşınmazlarından eski kârgir (taş) bir evin üst katı askerî elbise deposu olarak bırakılarak, yalnız alt katı 500 kuruş kira ile kiralanıp hapishane yapılmıştır. Borçlu ve hafif suçlularla töhmetliler için de hükümet dairesinde bulunan eski ve ahşap bir mekân tahsis edilmiştir.

Ancak söz konusu kürek mahbesi olan Taş Han'da, mahpusların ayrılması sebebiyle içeride ve dışarıda nöbetçi bulundurulması mecburiyeti vardır. Çevresinde karakol yapılacak uygun bir yer bulunmadığından daima ve özellikle kış mevsiminde zabıta pek çok güçlük ve zorluklara düşmektedir. Ayrıca, sağlamlık ve güvenilirlik olmadığından damdan zincir ve ip sarkıtılarak, mahpuslara bazı alet ve edevat verilerek firarları kolaylaştırılmış; duvarlar delinerek yılda birkaç kez mahpusların firara teşebbüsleri olmuştur. Bunun yanında söz konusu hanın odalarının çukur, dar ve rutubetli olmasından ötürü mahpusların çoğu hastalanmakta, fazla ölüm olmakta, düzensizlik ve karmaşa sebebiyle kışın yakacak ve diğer masraflar iki katına çıkmaktadır.

Ayrıca hapishane, ağır suçlular için yeterli olmadığından, bunlardan bazılarının diğer mahpusları ifsat etmemesi için zorunlu olarak hükümet dairesindeki hapishaneye alınmakta, burası ise dar ve güvenilir olmayan bir yer olduğundan muhafazada daha da güçlük olmaktadır. Bunun dışında, zabıta açısından önemli ve acele bir durum çıktığında gece ve gündüz süratle sevk edilmek üzere hükümet konağında yeterli sayıda zaptiye bulundurmak çok gerekli iken, burada süvari ve piyade zaptiyelere ait koğuş bir yana, hayvan bağlanacak ahır bile olmadığından, böyle acil işlerde zaptiyeler evlerinden hayvanlarını getirip yola çıkıncaya kadar görevlerinin icrası gecikmektedir.

Bu hapishanelerde polis ve sorgu odaları, hatta bir-iki zaptiye odası bile bulunmadığından, acilen gözetlîne alınacak kişiler hakkında gerekli sorgu işlemlerini usul ve kaidesine göre yapmak mümkün olmamakta, bundan dolayı da pek çok aksaklık yaşanmaktadır. Bu sebeplerle mevcut idare ve masrafların düzeltilmesi, azaltılması, padişahın merhameti sayesinde mahpusların huzur ve sağlıklarının korunması, diğer ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yapılan arz ve izin üzerine, hapishanenin inşası uygun görülmüştür.

12 Çarşamba 1283 ve 18 Teşrin-i Evvel 1286 tarihli emirname gereğince, zabıta koğuşlarıyla polis ve sair bölümleri içerecek şekilde hükümet dairesi içinde yeni bir hapishanenin yapılması tasavvur edilmiş, plan ve keşif defteri sunulmuşsa da bu konuda henüz irade çıkmamıştır. Ancak, hükümet dairesindeki eski ahşap hapishane yıkılmaya meyilli olup, bazı tehlike işaretleri görüldüğünden, içindeki mahpuslar bazı memur odalarına dağıtılmış, ardından aynı gece tamamen yıkılmıştır. Herhangi bir can kaybı olmamışsa da bu durum muntazam bir hapishane inşasının gerekliliğini bir kez daha açıkça göstermiştir.

Kürek mahbesi de yukarıda arz olunan gerekçelerle güvenilir ve düzenli bir halde değildir. Ayrıca vilayet zabıta neferatının alay şeklinde örgütlenmesi düşünülmekte olduğundan, merkezde kullanılacak ve seyyar olacak birlikler için de uygun yer bulunması gerekmektedir. Bu nedenle ağır suçlulara mahsus mahpusların durumu kaidelere uygun hale getirilmek üzere düzenlemelere ihtiyaç vardır. Eğer bu tür ıslah masrafları gerekirse, mazbata ile bildirilmesi yüksek makamın iradesine bağlıdır.

Polis tabir edilen özel bir hapishanenin ve polis karakolu yapılabilecek uygun binanın bulunmaması çok açıktır. Bu nedenle bu kez inşası tasarlanan hapishanenin bazı düzenlemelerle yeniden hazırlanmış plan ve keşif defteri ekli olarak sadaret makamına sunulmuştur.

Keşfe göre söz konusu hapishanenin 41.205 kuruşa yapılması mümkün görülmüşse de, tasarruf kaidesine riayet edilerek daha az masrafla tamamlanması ümit edilmektedir. İnşaatın yaz mevsiminde başlatılması ve gerekli malzemenin zamanında temini için gereğinin yapılması yüksek iradenin lütuf ve yardımıyla mümkündür.

Ol hususta emir ve ferman yetkili makamındır.

27 Zilkade 1285 ve 11 Mart 1869

İmzalar / mühürler (soldan):

- Erzurum Valisi: İsmail Hakkı
- Müfettiş-i Hükâm: Es-Seyyid Mehmed Celaleddin
- Defterdar: Mehmed Emin
- Mektubi: Refik Mustafa
- Âza: Hüseyin
- Âza: Ali Rıza
- Âza: (isim okunmamış)
- Âza: Haçator
- Âza: Yorgi
- Âza: İsmail Hakkı

BOA. İ. ŞD. Dosya No. 16, Gömlek No. 681.006.001

Bî-hû

‘Atûfetlü Efendim Hazretleri

Şûrâ-yı Devlet Mâliyet Dâ’iresi’nin mazbata-i ma’rûzası mütâla’asından müstebân olduğu vechle Erzurum’da bulunan hapishâne yalnız dâhil-i vilâyetde mahkûm olan erbâb-ı cinâyâtın habs ve tevkîflerine mahsûs olmayub, vilâyet-i sâ’ire-i mütecâvireden dahi cinâyât-ı cesîme ile mahkûm olanlar oraya gönderilüb tevkîf edilmekte olduğu ve mahbûsünün hüsn-i muhâfazaları akdem-i esbâb-ı zâbitadan bulunduğu cihetle keşf ü tahmîn olunan dört yük on beş bin iki yüz beş gurus masrafla müceddeden bir hapishâne inşasına mahallinden lüzûm-ı sahîh gösterilmiş ve bu sûret Mâliye Nezâret-i Celîlesi’nden dahi tasdik kılınmış olmasıyla mezkûr hapishânenin metânet ve rasânetine i’tinâ kılınmak ve keşfini tecâvüz etmemek üzere hemân inşasına bed’ ve mübâşeret olunmasının husûsunun Erzurum Vilâyeti’ne iş’ârı ve hazînece tesviyye-i muktezasının dahi nezâret-i müşâr-

ileyhâya havâlesi tezekkür kılınmış ise de ol bâbda her ne vechle emr ü fermân-ı Hazret-i şehinşâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise ana göre hareket olunacağı beyanıyla tezkire-i senâveri terkîm kılındı efendim. Fî 18 R sene (12) 86 (28 Haziran 1869)

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiyye-i âsafâneleriyle zikrolunan mazbata manzûr-ı mekârim-nüshûr-ı hazret-i tâcdârî buyurulmuş ve husûs-ı mezkûrun tezekkür ve istizân olunduğu cihetle vilâyet-i mezkûreye iş'ârı ve hazînece tesviyye-i muktezâsının dahi nezâret-i müşâr-ileyhâya havâlesi müte'allik şeref-sudûr buyurulan emr ü irâde-i mekârim-'âde-i hazret-i şehriyârî mantûk-ı münîfinden olarak mezkûr mazbata yine savb-ı sâmi-i sadâret-penâhîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 19 R sene (12)86

Atûfetlü Efendim Hazretleri,

Şûrâ-yı Devlet Maliye Dairesi'nin mazbatasının incelenmesinden anlaşıldığı üzere, Erzurum'da bulunan hapishane yalnız vilayet içinde mahkûm olanların hapsedilmesine mahsus olmayıp, komşu vilayetlerden de ağır suçlara mahkûm olanlar oraya gönderilerek tutulmaktadır. Mahpusların iyi korunması asayişin en başta gelen sebeplerinden olduğundan, keşif ve tahmin olunan 41.205 kuruş masrafla yeniden bir hapishane yapılması mahallinden gerekli görülmüş ve bu durum Maliye Nezareti tarafından da tasdik edilmiştir. Buna binaen, adı geçen hapishanenin sağlamlığına dikkat edilmek ve keşif bedelini aşmamak üzere derhal inşasına başlanması hususunun Erzurum Vilayeti'ne bildirilmesi ve masrafin hazineden karşılanması Maliye Nezareti'ne havalesi uygun görülmüştür. Ancak bu hususta nasıl emir ve ferman buyurulursa ona göre hareket edileceği bildirilerek arz edilmiştir.

18 Rebülevvel 1286 (28 Haziran 1869)

Arz olunur ki,

Elimize ulaşan bu tezkire ile zikredilen mazbata padişahın yüksek iradesine sunulmuş ve hususun görüşülmesi ve izin alınması üzerine, vilayete bildirilmesi ve masrafin hazineden karşılanmasının Maliye Nezareti'ne havalesi hususunda padişahın iradesi çıkmıştır. Bu nedenle söz konusu mazbata yine Sadaret makamına iade edilmiştir.

19 Rebülevvel 1286

Değerlendirme: Çift kör hakemlik.

Çıkar Çatışması: Yazarlar bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek beyanı yapmamıştır.

İntihal, Yapay Zeka ve Diğer Etik Hususlar: İntihal taraması *iThenticate* yazılımıyla yapılmış ve benzerlik oranı, derginin üst sınırı olan %15'in altında çıkmıştır. Yazarlar, bu makalenin hazırlanmasında herhangi bir yapay zeka katkısı beyan etmemiştir. Yazarlar, makalede kullanılan görsellerin bu makalede yayımıyla ilgili herhangi bir yasal/etik sakınca bulunmadığını beyan etmiştir.

Katkı Oranı Beyanı: Makalenin araştırma ve yazım sürecine 1. Yazar'ın %60; 2. Yazar'ın %40 oranında katkı sağladığı beyan edilmiştir.

Peer-review: Double-blind peer-review.

Conflict of Interest: The authors declared no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that no financial support was received for this study.

Plagiarism, AI & Other Ethical Statements: Plagiarism detection was conducted using the *iThenticate* software and the similarity ratio was detected below the journal's upper limit of 15%. The authors have not declared any artificial intelligence contribution in the preparation of this article. The authors declare that there are no legal or ethical impediments regarding the publication of the images used in this article.

Author Contribution Statement: It is declared that the 1st author contributed 60% and the 2nd author contributed 40% to the research and writing process of the article.

Makaleler, ilk başvurudan yayın aşamasına değin, ön inceleme, hakem değerlendirme, editör ve İngilizce editörü inceleme süreçlerinde görülen ihtiyaçlara göre, gözden geçirme ve düzeltme yapılabilmesi amacıyla yazara en az iki kere geri gönderilmekte ve yayın öncesinde de yazarın son durum onayı alınmaktadır. Makale içeriğinin bilimsellik, doğruluk ve etik sorumluluğunun yanı sıra dil kullanımı, imla ve redaksiyonla ilgili hususlar ve kullanılan görsellerin kalitesi de yazarların sorumluluğundadır.

From submission to the publication stage, articles are returned to the author at least twice for review and correction, depending on the needs encountered during the preliminary review, peer review, editorial, and English language review processes. Furthermore, the author's approval is obtained for the final version of the article before publication. In addition to the scientific validity, accuracy, and ethical responsibility of the article's content, language usage, style, spelling, proofreading, and the quality of the images used are also the responsibility of the authors.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi | Ege University, Faculty of Letters
Sanat Tarihi Dergisi | Journal of Art History
ISSN 1300-5707 | e-ISSN 2636-8064
Cilt: 35, Sayı: 1, Nisan 2026 | Volume: 35, Issue: 1, April 2026

Sahibi (Owner): Ege Üniv. Edebiyat Fak. adına Dekan (On behalf of Ege Univ. Faculty of Letters, Dean): Prof. Dr. Selami FEDAKAR ♦ Baş Editör (Editor in Chief): Dr. Ender ÖZBAY ♦ Editöryal Kurul (Editorial Board): Prof. Dr. Lale DOĞER, Prof. Dr. Semra DAŞCI, Prof. Dr. Şakir ÇAKMAK ♦ İngilizce Editörleri (English Language Editors): Dr. Elvan KARAMAN MEZ, Doç. Dr. Fırat KARADAŞ (MKÜ) ♦ Yazı İşleri Müdürü (Managing Director): Doç. Dr. Hasan UÇAR ♦ Sekreteryar - Grafik Tasarım/Mizampaj - Teknik İşler - Strateji - Süreç Yönetimi (Secretariat - Graphic Designing/page layout - Technical works - Strategy - process management): Dr. Ender ÖZBAY

(İlgili sayının bilimsel hakemleri, tüm makaleleri içeren "Sayı Tam Dosyası"nda belirtilmiştir.)

(The scientific referees of the relevant issue are presented in the "Full Issue File" containing all articles.)

[İnternet Savfası \(Acık Erisim\)](#)

[İnternet Page \(Open Access\)](#)

DergiPark
ACADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

